

Determinism indirect

„Avându-se în vedere atitudinea cognitivă a parcimoniei, înrădăcinată cultural prin operarea cogniției cu briciul lui Occam, sunt vizibile doar efectele directe ale unei cauze, cel mult și cele ale unor cauze colaterale. Efectele indirecte ale unei cauze explicite sunt însă neglijate.”

Paradigma organismului, a cărei pliere pe modelul de cunoaștere a complexității este mai ușor de înțeles, relevă conținuturi surprinzătoare ale determinismului.

Alături de alte științe sociale, înainte de toate fiind vorba de psihologie și antropologie, Economia a procedat la aplicarea din aproape în aproape a metodei determinismului pentru a surprinde înșiruirea cauzelor care ar putea să justifice cât mai multe dintre efecte. Înlănțuirea cauzală a devenit, în genere, un fel de reflex cognitiv, formula la care recurge spontan cunoașterea comună în situații complexe.

Explicațiile pe care știința economică le dă tradițional problemelor sale survin pe această cale: efectul este produsul unei cauze sau șir de cauze care trebuie identificate pentru a întemeia un comportament rațional. Macroeconomia s-a impus atenției și a avut impact asupra strategiilor economice de orice natură tocmai prin preocuparea ei pentru surprinderea intercauzalității.

Intermedierile cauzale s-au dovedit a fi terenul de încercare a performanțelor cognitive ale științei economice.

Totul a devenit absolut problematic când, în anumite perioade sau în contexte speciale, de regulă definite drept crize, s-a constatat aglomerarea efectelor neașteptate, percepute ca rezultate neintenționate, cu cauze îndepărtate, chiar necunoscute. Tiparul cognitiv al cauzelor înlănțuite a fost pus în dificultate. Ceea ce părea să fie o formulă de succes pentru progresul cunoașterii în Economie, explicația cauzei care are o cauză, ca și a *pattern*-ului circularității efectului și cauzei, și-a epuizat virtuțile în condițiile crizei actuale.

Desigur nu este vorba de o infirmare propriu-zisă a metodei. Cumva neașteptat metoda are nevoie de o schimbare a perspectivei de utilizare, a filosofiei care o susține, complexitatea neputând fi înțeleasă prin liniaritate cauzală, fie ea mai scurtă sau mai lungă. Ipostazierea cauzală a trebuit să dezlege

cea ce am putea numi noduri de cauze, dispuse nonliniar, suprapuse, subîntinse, transversale, cu condiționări spațiale încrucișate, întrețesând o rețea de influențe nu doar directe. Adică, simplu spus, a trebuit să devină aptă să surprindă cauze indirecte, determinismul dovedindu-se inevitabil multiplu, intercondiționarea nemaifiind explicită.

Modelul explicativ al liniarității cauzale făcea accesibil scopul imediat, cu dimensiuni punctuale, era eficient marcării reperelor termenului scurt și atingerii scopurilor centrate individual. Întemeierea explicației prin modelul determinismului indirect dă măsura anvergurii macroeconomice, a proiectelor construite pe algoritmizarea termenului lung, a strategiilor transsectoriale, a scopurilor plurivalente, economice, politice, sociale, intergeneraționale, în contexte funcționale de tip global.

Dar cu adevărat provocant pentru modelul cognitiv al determinismului indirect este altceva: decelarea efectelor indirecte ale unei cauze explicite. Studiile de impact inventariază de regulă efectele, bunăoară, ale unei măsuri de politică economică după principiul corelării de tip proporțional. Avându-se în vedere atitudinea cognitivă a parcimoniei, înrădăcinată cultural prin operarea cogniției cu briciul lui Occam, sunt vizibile doar efectele directe ale unei cauze, cel mult și cele ale unor cauze colaterale. Efectele indirecte ale unei cauze explicite sunt însă neglijate.

Corect ar fi să spunem că de fapt nu există percepția problemei. Doar aglomerarea consecințelor neașteptate pe fondul crizei a trezit interesul pentru căutarea răspunsurilor dincolo de formula tradițională a cauzalității liniare. Fenomenologia consecințelor criziale ține în esență de existența unui mod radical diferit de manifestare a relației cauzale, configurat la intersecția conceptualizării discretului și probabilului în spațiul incertitudinii. Expresia specifică este cea rostogolită în literatura recentă prin metafora *lebăda neagră*.

Legătura univocă dintre cauză și efect este puțin evidentă, chiar indiscernabilă. Realitatea consecințelor se constituie pe trasee cauzale nonliniare în cea mai mare parte, cu sensul nefamiliar, dar contingent, al haosului determinist și al relaționării din geometria fractală.

Determinismul efectelor neașteptate configurează o logică cu filtre raționale neadecvate practicii tradiționale de validare a adevărului. Conținutul exploziv al acestei logici are teme prin recunoașterea inadecvării metodelor acțiunii concrete la soluționarea problemelor complexe. Atât multitudinea de corelații necunoscute între variabile, cât mai ales influențele indirecte cu funcție de autopropagare rămân de regulă în afara folosirii ca operatori în strategii. Incompletitudinea conceptualizării proceselor complexe este un adevăr care deconcertează cognitiv și anomizează orice sistem acțional.

Modelul de cunoaștere a rămas în aceiași parametri inferențiali, exersați de geometria euclidiană, ai logicii clasice. Orice cauză are, în realitatea complexă de

scară 1/1, un ansamblu de efecte, directe și indirecte, nemijlocite și mijlocite, instantanee și decalate, pozitive și negative, incrementale și recesive etc. Crizele însele pot fi definite ca aglomerări de efecte neașteptate, de sorginte indirectă, mijlocită, cu substanțializare recesivă, perversă prin persistență, negativă prin decalare, desincronizare și propagare.

Efectele indirecte ale unei teorii, filosofii, strategii sau politici economice contează mai mult decât efectele directe, la vedere. Calculele rețin ca regulă doar efectele directe, măsurabile, când în realitate dimensiunea lor ar putea să fie depășită de câteva ori de volumul efectelor indirecte, cu sens contrar.

Ca atare, modelul de cunoaștere trebuie să se încarce cu achizițiile logicii situaționale, sensibilă la dinamica multicondiționărilor din sisteme complexe cu învățare. Manifestările acestora, care sunt trans, supra și infrarelaționale inverse, cu sensuri diferențiate, evidențiază noduri de cauze, iar nu simple cauze univoce. Dar aduc la lumină și efecte neașteptate, cu pondere critică în planuri sau segmente de realitate extrem de diferite față de cele influențate direct de un nod de cauze.

Marin Dinu